

CHRÁMY S TITULOM BASILICA MINOR NA SLOVENSKU

Z rôznych častí Rímskej ríše, kde sa kresťanstvo rozšírilo pomerne rýchlo, je známy značný počet starovekých kresťanských chrámov, ktoré sú označované pomenovaním bazilika (cisárska budova).

Konverzia Konštantína Veľkého na kresťanstvo, nová situácia Cirkvi vo vzťahu k štátu, daná Milánskym ediktom (313), ako aj náboženská aktivita prvého kresťanského cisára zásadným spôsobom ovplyvnili utváranie kresťanskej architektúry. Cirkev už mohla slobodne prejavovať svoj náboženský život. Mohla stavať vlastné sakrálne budovy monumentálnych tvarov, z drahých materiálov a s nádhernou výzdobou; teda Božie chrámy zodpovedajúce božskej majestátnosti a aj týmto spôsobom vyjadrujúce triumf kresťanstva. Takto vo štvrtom a piatom storočí vznikali priestranné siene vyhovujúce potrebám čoraz väčšieho počtu veriacich. Architektonická podoba a pôdorys týchto kresťanských chrámov boli bazilikového typu, čiže išlo o veľkú obdĺžnikovú stavbu s majestátnym vnútorným priestorom, rozdeleným na **lode** radmi stĺpov (zriedkavejšie **pilastrov**), ktoré podopierajú rovný bohato zdobený strop a strechu, a s časťou určenou na slávenie kultu - **presbytériom**. Architekti sa inšpirovali všeobecným usporiadaním kostolov v treťom storočí so zreteľom na praktické potreby liturgie. Technické a architektonické prvky boli identické s mnohými profánnymi stavbami bazilikového typu. No usporiadanie jednotlivých prvkov, zodpovedajúce koncepcii sakrálnej stavby a slávnostných liturgických zhromaždení, bolo dielom architektov štvrtého storočia, ktorí postupne vytvárali charakteristický typ. Baziliková forma ostala až do šiesteho storočia najbežnejšou podobou sakrálnych stavieb vo všetkých častiach kresťanstva na Východe i na Západe. Aj v ďalších storočiach na Západe baziliková forma ostala obvyklým architektonickým typom veľkých kostolov.

Z architektonického hľadiska má staroveká kresťanská bazilika tri časti:

1. Vchod. Do chrámu sa nevstupovalo priamo z ulice či námestia. Pred fasádou hlavnej siene bol **portikus**, pripojený k múru fasády, alebo átrium, čiže štvorcový dvor obklopený múrmi s vchodom zvyčajne obráteným na západ (niekedy aj na východ). Uprostred átria bola **fontána** (*cantharus*), kde si veriaci pred vstupom do chrámu mohli umyť ruky. Z portika sa dverami, ktorých počet obvykle korešpondoval s počtom lodí, vchádzalo do liturgického priestoru.

2. Hlavná časť stavby - veľká obdĺžnikovitá sieň na zhromaždenia veriacich. Vo veľkej väčšine bazilik v pravom zmysle slova je táto sieň rozdelená na tri paralelné lode dvoma radmi stĺpov, zriedkavejšie pilastrov, ktoré pokračovali až po **apsidu**. Hlavná loď - stredná - bola širšia a vyššia ako bočné lode. V hornej časti múru bývali veľké okná, ktorých počet väčšinou zodpovedal počtu medzier medzi stĺpmi. Aj bočné múry menších lodí mávali často okná. Všetky tri lode bývali zakryté rovným kazetovým stropom, zdobeným podľa štýlu jednotlivých regiónov.

Pôdorys sa líši podľa jednotlivých oblastí. Namiesto obvyklého obdĺžnikového pôdorysu občas nachádzame krížový pôdorys, ktorý pozostáva z dvoch obdĺžnikových križujúcich sa siení. V niektorých stavbách sú akoby štyri baziliky rozložené okolo centrálného priestoru (napríklad **Bazilika svätého Simeona v Sýrii**, **Bazilika svätého Jána v Efeze**). V severnej Afrike niektoré baziliky majú až sedem alebo deväť lodí. V iných oblastiach veľké baziliky majú štyri rady stĺpov, ktoré vytvárajú päť lodí. V ďalších bazilikách sa presbytérium nespája priamo s obdĺžnikovou sieňou, ale je medzi nimi **transept**, čiže priečna loď s veľkým (triumfálnym) oblúkom s prechodom do bočných lodí. Transept sa však bežne nepoužíval: v niektorých oblastiach (Afrika, Sýria) sa vôbec nevyskytuje, inde výnimočne.

V niektorých oblastiach Rímskej ríše, najmä východných, bočné lode majú hornú galériu, takzvanú **emporu**, utvorenú z horného radu stĺpov nad dolným radom stĺpov. Horná galéria sa rozprestiera nad bočnými loďami a pozdĺž múru fasády; v takomto prípade horné stĺpy podopierajú vysoký múr s oknami.

3. Chór alebo presbytérium - priestor vyhradený kléru na liturgické obrady. Vo štvrtom storočí existovali baziliky bez špeciálneho chóru; oltár sa nachádzal v zadnej časti siene a bol obklopený mrežami, ktoré ohraničovali presbytérium. Počnúc štvrtým storočím má obvykle podobu apsidy, čiže veľkej polkruhovitej klenby (s polovičnou kupolou) v zadnej časti centrálnej lode, prípadne v transepte.

V niektorých oblastiach popri polkruhovitej apside nachádzame hlbšie apsidy, uzavreté polygonálnym múrom, ako aj štvorcové priestory pre chór. Inde je apsida izolovaná a vystupuje zo zadnej časti múru siene. V iných zasa má po stranách dva priestory, **diaconicon** a **prothesis**, na odkladanie a prípravu vecí potrebných na slávenie kultu. Presbytérium bývalo nad úrovňou lodí.

Sieň baziliky bola uspošobená na eucharistickú slávnosť. V zadnej časti apsidy alebo chóru sa nachádzala biskupská katedra, po stranách lavice pre duchovenstvo. Pri vchode do presbytéria sa dvíhal oltár, ktorý mohol byť stolový, skriňový (uzavretý po stranách) alebo blokový (s baldachýnom, zvaným **cibórium**, spočívajúcim na stĺpoch). Vstup do chóru býval často zdobený priečnym radom stĺpov, spojených **architrávom**, na ktorý sa upevňovali votívne dary. Celé presbytérium bolo od siene oddelené mrežami zdobenými ornamentálnymi motívami. Aby sa vytvoril priestor potrebný pre spevákov - **scholu**, mreže často pokračovali aj do časti centrálnej lode obrátenej k apside. Pred presbytériom sa nachádzali **ambony** na čítanie počas liturgických zhromaždení. Bohatá dekorácia chóru a horných stien centrálnej lode dopĺňala majestátnosť siene so stĺporadím, bola obrazom nebeského mesta na zemi a oslavovala Boha nádherou jeho domu.

O pôvode špeciálneho architektonického typu monumentálnej kresťanskej baziliky vedci, ktorí sa danou problematikou zaoberali, vyslovili rôzne teórie. Zvyčajne sa za základ kresťanskej baziliky berie určitý typ architektúry z čias Rímskej ríše. Kresťanská bazilika vznikla uspošobením veľkého rímskeho domu s dvoma vnútornými dvormi na potreby kresťanského kultu, pričom sa átrium zachovalo ako vstupný dvor, **peristyl** so svojimi stĺpmi položil základy lodí, **tablínium** tvorilo **chór** a dve bočné **aly transept**.

Všeobecná koncepcia bola rovnaká vo všetkých regiónoch, pretože kresťanská liturgická slávnosť mala všade identické základné znaky. Architekti v bazilike videli najvhodnejší typ monumentálnej kresťanskej sakrálnej stavby, a tak ju uplatňovali, aj keď s využitím rozmanitých regionálnych stavebných prvkov. Takto si vysvetľujeme skutočnosť, že vznikla jedna všeobecná podoba baziliky s charakteristickými regionálnymi zvláštnosťami už v konštantínovskej dobe, ako o tom svedčia nasledujúce stavby: v Ríme **Lateránska bazilika** (okolo 314) a **Bazilika svätého Petra** (okolo 324), v **Aquilei** (okolo 317), v **Tyre vo Fenícii** (okolo 314) a bezprostredne potom v **Jeruzaleme** (323) a v **Betleheme** (324), v **Orléansville** v **Alžírsku** (324), aby sme sa obmedzili len na tie pamiatky, ktorých pôvodnú stavbu poznáme s istotou.

Trojloďové baziliky zo štvrtého a piateho storočia, ktoré si najlepšie zachovali pôvodnú formu, sú: **Bazilika svätého Klementa** (podzemná bazilika), **Bazilika svätej Sabíny** (najlepšie zachovaná bazilika z piateho storočia), bazilika **Santa Maria Maggiore**, **Bazilika svätej Agáty**, **Bazilika svätých Jána a Pavla**. Zo šiesteho a siedmeho storočia pochádzajú tieto baziliky: **Bazilika svätého Vavrinca za hradbami**, **Bazilika svätého Martina ai Monti**, **Bazilika svätého Pankráca**, **Bazilika svätej Agnesy**, **Bazilika svätého Juraja in Velabro**.

Z ôsmeho až deviatego storočia sú tieto baziliky: **Bazilika svätého Nerea a Achillea**, **Bazilika svätého Jána a Porta Latina**, **Bazilika svätej Prisky**, **Bazilika**

svätého Marka, bazilika Santa Maria in Domnica, bazilika Santa Maria in Cosmedin, Bazilika svätej Praxidy, Bazilika svätej Sáby.

Bazilika svojím vonkajškom bola všednou, skôr chudobnou stavbou. No vnútro odhaľovalo nádheru: mramor, zlato, mozaiky, drahocenné nádoby, ako sa hovorí v žalme: „*Omnis glória eius intus*“ (všetka jeho sláva vnútri). Všetci pútnici v lodi sa s Kristom Hlavou plavia dopredu, ako život plynie od narodenia. Ich život má spoločný smer a posledný cieľ - večnosť. Celé vnútro baziliky symbolizuje súhru. Mozaika na kupole nad apsidou znázorňuje večnosť: obrovskú postavu Krista Sudcu alebo Krista Pantokrátora - Vševládcu.

V **súčasnosti** sa titul bazilika používa na označenie chrámov postavených v bazilikálnom architektonickom štýle alebo pre chrámy, ktorým sa dostal ako čestný titul z dôvodu starovekého pôvodu, významu, intenzity a rozsahu pastoračnej činnosti.

Cirkevné právo pozná označenie patriarchálna bazilika

Basilica maior (bazilika väčšia). Ide o významné chrámy v Ríme

- pôvodné hlavné kostoly pápeža, rímskeho biskupa. V Ríme sú štyri patriarchálne baziliky - **Bazilika svätého Petra, Bazilika svätého Pavla za hradbami, Lateránska bazilika a Bazilika Panny Márie Snežnej.**

Basilica minor (bazilika menšia) je pápežský čestný titul pre významné kostoly na celom svete. Prvým chrámom s týmto titulom sa apoštolským breve Pia VI. (27. júna 1783) stala **Bazilika svätého Mikuláša v Tolentine.**

Normy v súvislosti s *basilicou minor* po Druhom vatikánskom koncile stanovuje dekrét *Domus Dei* zo 6. júna 1968, ktorý promulgovala Kongregácia obradov. Potvrďuje sa v ňom zachovanie tohto titulu s tým, že bazilika má byť úzkym spojivom s katedrou svätého Petra a osobitným centrom liturgických a pastoračných podujatí.

Pápež Ján Pavol II. apoštolskou konštitúciou *Pastor bonus* (28. júna 1988) ustanovil nové normy o Rímskej kúrii. V 69. článku tejto konštitúcie sa udeľovanie titulu baziliky menšej dáva do kompetencie Kongregácie pre Boží kult a disciplínu sviatostí. Táto kongregácia na základe najnovších liturgických dokumentov a po skúsenostiach z predchádzajúcich rokov uviedla 9. novembra 1989 na sviatok Výročia posvätenia Lateránskej baziliky nové normy prispôbené dnešným okolnostiam.

V dokumente sa v prvej časti stanovujú podmienky potrebné na dosiahnutie titulu *basilica minor*. V druhej časti sa uvádzajú dokumenty, ktoré treba predložiť, aby chrám tento titul získal. V ďalšej časti sú uvedené služby a úlohy vlastné bazilike v liturgii a pastorácii. Vo štvrtej časti sa spomínajú duchovné dobrodenia spojené s týmto označením chrámu: „Veriaci, ktorí nábožne navštívia baziliku a majú účasť na nejakom posvätnom obrade alebo recitujú aspoň Modlitbu Pána a Verím v Boha, za zvyčajných podmienok (sviatostná spoveď, eucharistické prijímanie a modlitba na úmysel najvyššieho veľkňaza) môžu získať úplné odpustky:

- a) na výročie posviacky tejto baziliky;
- b) v deň liturgického slávenia titulu kostola;
- c) na slávnosť svätých apoštolov Petra a Pavla;
- d) na výročný deň udelenia titulu baziliky;
- e) raz v roku v deň, ktorý určí miestny ordinár;
- f) raz v roku v deň, ktorý si každý veriaci slobodne vyberie."

Titulom *basilica minor* sú ozdobené tieto chrámy na Slovensku:

Národnou svätyňou je Bazilika Sedembolestnej Panny Márie v Saštíne. Dejiny milostivej sochy Sedembolestnej siahajú až do roku 1564. Arcibiskup Imrich Esterházi dal v roku 1733 postaviť dôstojný chrám v barokovom štýle. Pápež Pavol VI. dňa 23.11.1964 poctil túto mariánsku svätyňu titulom baziliky menšej a v roku 1966 vyhlásil Sedembolestnú Pannu Máriu (už dávnejšie uctievanú ako patrónku) za patrónku Slovenska. Najväčšie púte tu bývajú na Turice a na sviatok Sedembolestnej Panny Márie. Katedrála svätého Emeráma v Nitre, stojaca na základoch prvého písomne doloženého kostola na našom území, ktorý kniežaťovi Pribinovi okolo roku 830 konsekroval salzburský arcibiskup Adalrák, sa v jedenástom storočí spomína ako bazilika, kde boli uložené telá svätých pustovníkov Svorada a Beňadika. Pápež Ján Pavol II. na žiadosť nitrianskeho biskupa kardinála Jána Chryzostoma Korca 21. októbra 1998 obnovil tento starodávny titul. Dnešný chrám má tri časti: románsku, gotickú a barokovú. V súčasnosti prebieha jeho generálna rekonštrukcia.

Kostol návštevy Panny Márie v Levoči, postavený v roku 1908 v neogotickom slohu na mieste starodávnej kaplnky, predstavuje miesto, kde sa veriaci ľud okolo Božej Matky zhromažďuje po celý rok, predovšetkým na sviatok Návštevy Panny Márie. Milostivá socha Panny Márie Levočskej pochádza z osemdesiatych rokov pätnásteho storočia. O kaplnke je zmienka z roku 1311 a tradícia púť siahá na začiatok štrnásteho storočia. Pápež Ján Pavol II. chrám na Mariánskej hore 26. januára 1984 vyhlásil za baziliku menšiu.

Kostol návštevy Panny Márie v Starých Horách dal v rokoch 1448 -1499 v gotickom slohu postaviť správca starohorských baní Michal Kónigsberg. Na hlavnom oltári je umiestnená milostivá socha Panny Márie. Hlavu má ozdobenú pozlátenou korunkou. Podobnú korunku má aj Ježiš, ktorého Panna Mária drží na ľavej ruke, kým v pravej má žezlo. Socha vyšla z dielne umelca pravdepodobne v prvej polovici pätnásteho storočia. Pútnici sem chodia predovšetkým na Turíce, v nedeľu po sviatku Návštevy Panny Márie a na slávnosť Nanebovzatia Panny Márie. Okrem toho sa tu pravidelne slávia fatimské soboty. V listine Pia VI. datovanej 10. 8.1780 v bazilike Santa Maria Maggiore sa za púť do Starých Hôr udeľujú úplné odpustky. Kostol návštevy Panny Márie bol za baziliku menšiu vyhlásený 1. augusta 1990.

V Rajeckej Lesnej sa nachádza farský **Kostol narodenia Panny Márie**, ktorý na baziliku menšiu povýšil pápež Ján Pavol II. dňa 11. marca 2002. Chrám pochádza z roku 1866 (starší kostol, ktorého časť sa v blízkosti zachovala, je z roku 1400). Miesto je od začiatku sedemnásteho storočia vyhľadávaným mariánskym pútnickým miestom vďaka milostivej soche Panny Márie, ktorá je umiestnená na hlavnom oltári. Panna Mária v pravej ruke drží malého Ježiša, v ľavej kráľovské žezlo. Ježiško v ľavej ruke má zemeguľu a pravou rukou žehná. Neďaleko baziliky sa nachádza kalvária z rokov 1920 - 1921. Od roku 1995 je pútnický areál obohatený o **Slovenský betlehem**, ktorý okrem ústredného motívu narodenia Pána zobrazuje jednotlivé časti Slovenska. Hlavná púť býva na slávnosť Najsvätejšej Trojice a na sviatok Narodenia Panny Márie.

Farský Kostol povýšenia Svätého kríža v Kežmarku má začiatky v slovanskej osade. Najstaršie kamenné časti (časti prízemnia veže) pochádzajú z prvotného románskeho kostola z polovice trinásteho storočia. Dnešná podoba kostola pochádza z veľkolepej gotickej prestavby v rokoch 1444 - 1498. Kostol je trojlodový a jeho raritou je trojaká klenba - sieťová, hviezdicová a križová. Interiér kostola je prevažne gotický. Cyklus tabuľových malieb hlavného oltára sa datuje do rokov 1450 - 1460. Centrálny výjav dnešného hlavného oltára - ukrižovaný Kristus - pôvodne stál na prekladovom stropnom tráme v strede kostola. Na hlavný oltár sa dostal v roku 1868. Ide zrejme o najvzácnejšiu

časť kostola; predpokladá sa, že je to dielo z dielne krakovského majstra Wita Stwosza z konca pätnásteho storočia, ale nevyučuje sa ani raná práca Majstra Pavla z Levoče. Dňa 29. júla 1998 bol kostol povýšený na *basilicu tminor*. Išlo o prvú nemariánsku baziliku na Slovensku.

Medzi najvýznamnejšie svätyne gréckokatolíkov na Slovensku patrí **Bazilika nanebovzatia presvätej Bohorodičky v Ľutine**. Nachádza sa v Prešovskom arcibiskupstve. Mimoriadne udalosti sa tu datujú od roku 1851. Nachádza sa tu milostivá ikona Panny Márie. V roku 1855 pápež Pius IX. pútnikom Ľutinskej kaplnky udelil úplné odpustky. V roku 1878 sa začalo s výstavbou Kapusnutia Panny Márie, Kaplnky svätej Anny, Kaplnky Svätého kríža a Kaplnky svätého Mikuláša. V roku 1908 bol v Ľutine posvätený nový kamenný chrám. Stojí na mieste dnes už neexistujúceho jedinečného dreveného kostola. Pápež Ján Pavol II. Ľutinský chrám 22. júna 1988 povýšil na baziliku menšiu. Hlavná púť sa koná na sviatok Zosnutia presvätej Bohorodičky (15. augusta). Na mieste, kde dnes stojí Bazilika svätého Egídia v Bardejove, v trinástom storočí bol kláštor cisterciánov. Dnešný rímskokatolícky farský kostol pochádza z pätnásteho storočia. Je trojlodový. V rokoch 1979 -1999 bol regotizovaný. Z veľmi cenného inventára je najvýznamnejší súbor jedenástich neskorogotických krídlových oltárov z pätnásteho storočia. Tabuľové maľby sú z pätnásteho a šestnásteho storočia. Šesťposchodová sedemdesiatdvojmetrová veža dnes slúži ako vyhliadka. Dňa 23. novembra 2000 Dóm svätého Egídia pápež Ján Pavol II. povýšil na *basilicu minor*. Historická časť Bardejova s Bazilkou svätého Egídia je zapísaná v Zozname svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO.

Vranovský rehoľný pútnický Kostol narodenia Panny Márie má vyše päťstopäťdesiatročnú históriu. Jeho založenie sa spája s františkánmi, ktorí tu pred rokom 1440 mali kláštor. Zemepán Juraj Bátorich okolo roku 1540 prinútil odísť a kostol v nasledujúcom období používalo spoločenstvo evanjelikov. Od roku 1672 boli správcami kostola pavlíni, ktorí tu pôsobia aj po roku 1990. Pôvodne gotický sloh si kostol zachoval do 18. apríla 1718, keď spolu s mestom vyhorel. Zrenovovaný kostol, ale už v barokovom slohu, konsekroval jágerský biskup František Barkóci 21. septembra 1756. Svoje dielo v ňom zanechal aj vynikajúci maliar európskeho formátu Ján Lukáš Kracker. Z jeho fresiek však po ďalšom požiari v roku 1873 zostali iba fragmenty. Dodnes sa zachovalo sochárske a rezbárske dielo Jozefa Hartmanna v podobe hlavného oltára, kazateľnice a troch bočných oltárov. Interiér kostola zdobí aj zázračný obraz Panny Márie, ktorý bol uchránený pred požiarom a pred vyše tristo rokmi ronil krvavé slzy. Dňa 19. júna 2008 chrámu vo Vranove nad Topľou Svätý Otec Benedikt XVI. udelil titul *basilica minor*.

Dóm svätého Mikuláša v Trnave je najmladším chrámom s titulom *basilica minor* na Slovensku. Už v prvej písomnej zmienke o Trnave z roku 1211 sa spomína ako farský kostol. Prosperujúcemu a vzráhajúcemu sa mestu románsky kostol nevyhovoval, preto za podpory panovníkov Ľudovíta I. a neskôr Žigmunda Luxemburského bol v rokoch 1380 - 1421 postavený nový chrám. Na kamenných základoch románskeho trojlodia vyrástol kostol bazilikálneho typu. V severnej veži sa nachádza jeden z najväčších zvonov v Európe - **zvon svätého Mikuláša**. Na impozantnom barokovom oltári v bočnej kaplnke dominuje obraz žehnajúcej Panny Márie Trnavskej. Úcta k obrazu sa rozšírila po roku 1663, keď pri tragických udalostiach počas tureckých nájazdov Panna Mária na obraze ronila slzy. Dielo pochádza z konca šestnásteho storočia a je kópiou obrazu Panny Márie v Bazilike svätých Alexeja a Bonifáca v Ríme. Trnavskú novému, ktorá sa koná v novembri, navštevujú tisíce mariánskych ctiteľov. Dóm svätého Mikuláša titulom *basilica minor* ozdobil 9. novembra 2008 Svätý Otec Benedikt XVI.

V bazilike sa má umiestniť znak Svätého Otca, znak Apoštolskej stolice a celé znenie apoštolského breve, ktorým bol udelený titul baziliky. Postavenie baziliky menšej umožňuje používať pápežský znak skrížených kľúčov na zástavách chrámu a na pečiatke. Aby sa zjavnejšie prejavilo puto, ktorým sa *basilica minor* zjednocuje s rímskou Petrovou katedrou, každý rok sa v nej osobitným spôsobom slávia tieto liturgicky významné dni:

- sviatok Katedry svätého Petra (22. februára),
- slávnosť svätých apoštolov Petra a Pavla (29. júna),
- výročie voľby a začiatok pastierskej služby najvyššieho veľkňaza (počas pontifikátu pápeža Benedikta XVI. ide o dni: 19. apríla 2005
- výročný deň voľby; 24. apríla 2005 - začiatok pastierskej služby).

Mons. VILIAM JUDÁK

(Obrazová príloha)

Bazilika návštevy Panny Márie v Starých Horách

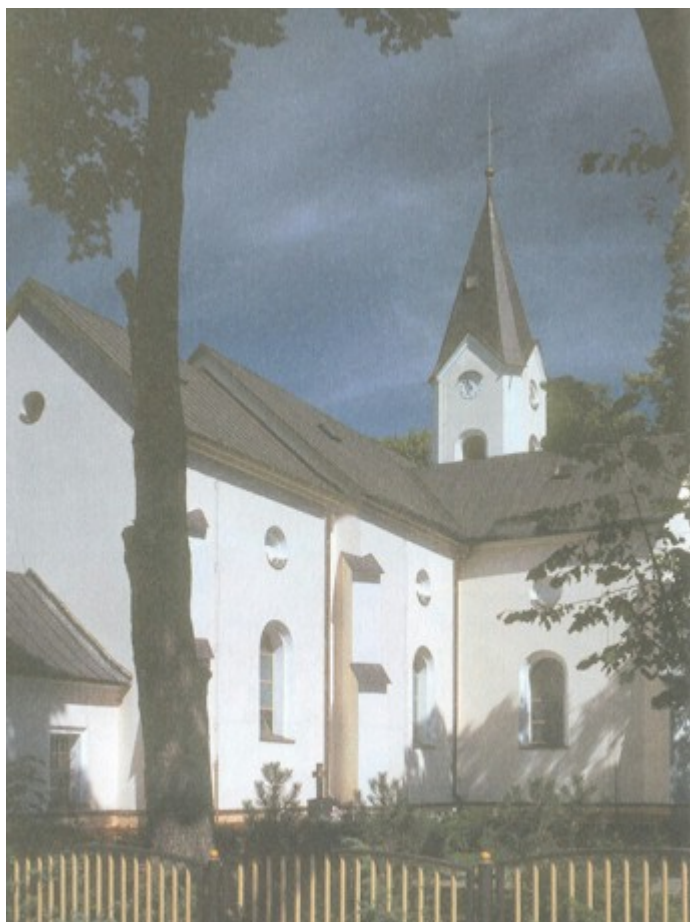
Bazilika návštevy Panny Márie v Levoči

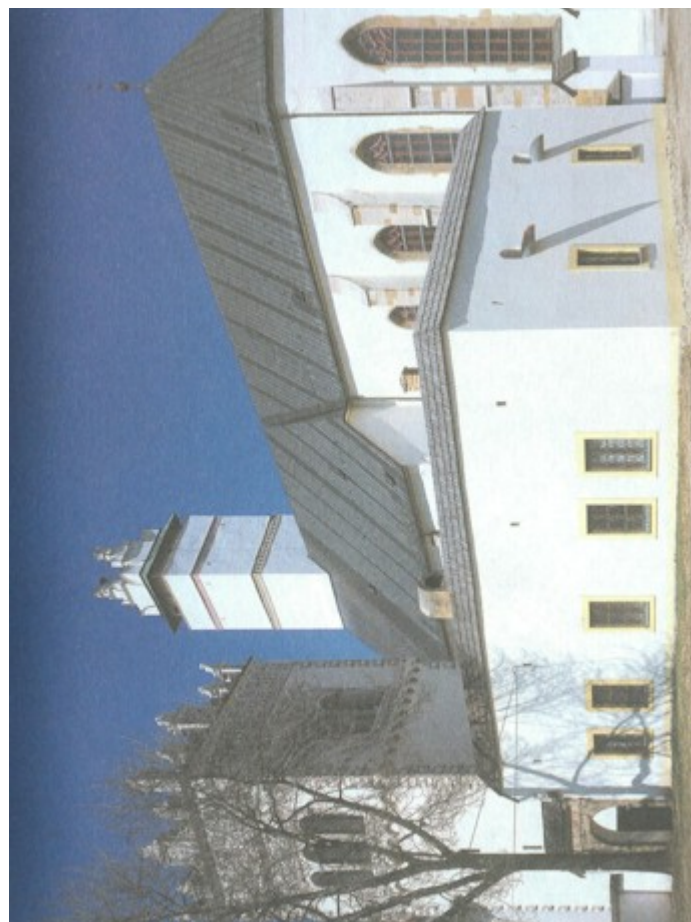
Bazilika Sedembolestnej Panny Márie v Šaštíne

Bazilika svätého Emeráma v Nitre

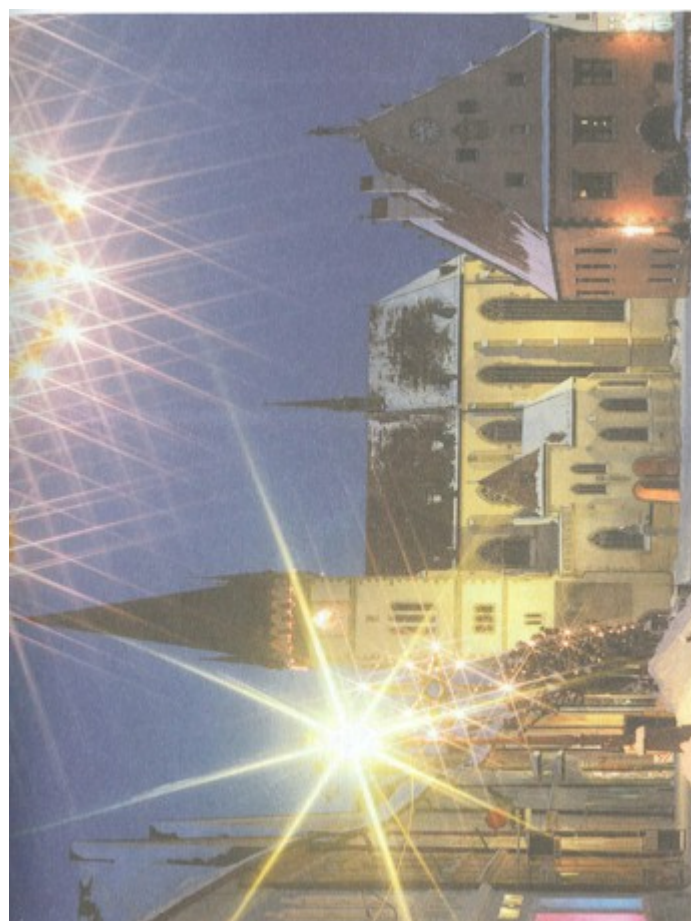
Bazilika narodenia Panny Márie v Rajeckej Lesnej

Bazilika povýšenia Svätého kríža v Kežmarku

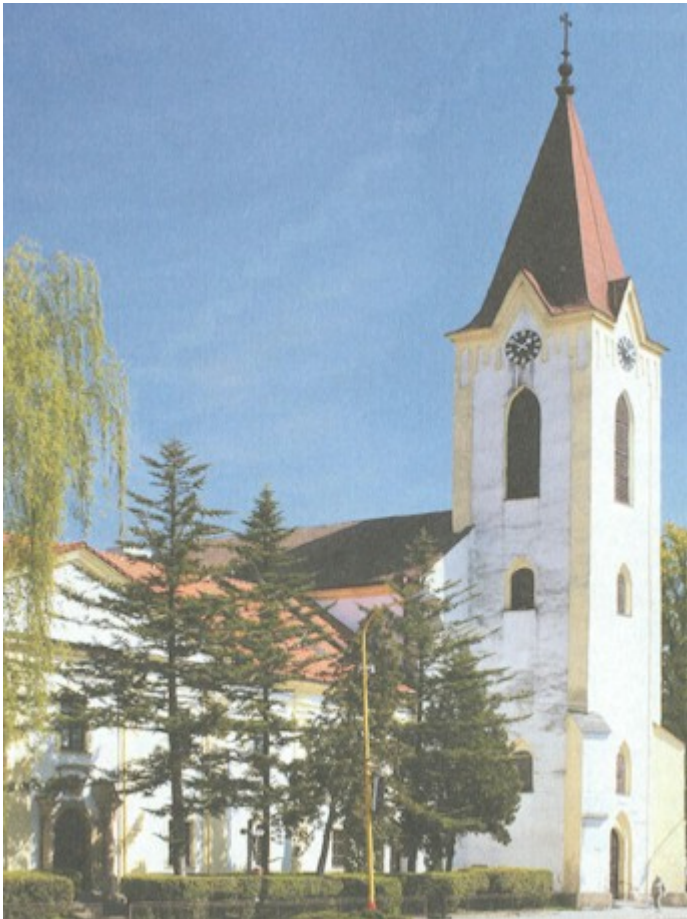

Bazilika nanebevzatia presvätej Bohorodičky v Ľutíne

Bazilika svätého Egídia v Bardejove

Bazilika narodenia Panny Márie vo Vranove nad Topľou

Bazilika svätého Mikuláša v Trnave